

Marek Chmaj, Marek Żmigrodzki

"Władza i społeczności lokalne w procesie przeobrażeń ustrojowych",
praca zbiorowa pod red. Piotra
Dobrowolskiego, Katowice 1994 :
[recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 23,
339-342

1995/1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

chiwów, w których autor przeprowadził kwerendę. Niewskazane jest natomiast podawanie informacji, w których bibliotekach autor opracowywał poszczególne roczniki czasopism.

W swych rozważaniach W. Kucharski wielokrotnie używa określenia *szkoła*, często z dopiskiem *poliska* czy też *polonijna*. Trzeba jednak dysponować dużą wiedzą, żeby rozeznaczyć się, o jakim typie placówek w danym momencie jest mowa. Co prawda autor starał się kilkakrotnie wyjaśnić używane przez siebie określenia, np. na stronie 53 oraz 109. Pisze on tam, że *szkoła polska*, to te „placówki, w których młodzież pobierała naukę według galicyjskiego programu nauczania”, *szkoła polonijna* zaś to „szkoły, do których uczęszczała młodzież z rodzin polskich żyjących w rdzennej Austrii z dziada pradziada”. Można tylko przypuszczać, że tylko te pierwsze można nazwać *szkołą*, te drugie to w zasadzie kursy języka polskiego, zwane inaczej *szkółkami*. Badacze szkolnictwa polskiego poza granicami kraju powinni skorzystać z systematyki zalecanej przez Światopól. Zalecał on uznawać za szkołę polską tylko taką placówkę, prywatną bądź publiczną, w której językiem wykładowym był język polski, a uczące się w niej dzieci realizowały obowiązek szkolny. Każde natomiast nauczanie języka polskiego, historii, geografii, religii lub innego przedmiotu prowadzone w języku polskim, o ile nie było częścią składową nauczania w szkole z polskim językiem wykładowym i realizującej obowiązek szkolny — to kurs języka polskiego (zwany też niekiedy *szkółką*).

Dla recenzenta niezbyt czytelny jest także układ pracy, w którym autor starał się uwzględnić dwa kryteria: chronologiczne i merytoryczne. W ramach wskazanych wcześniej okresów autor starał się analizować zakres działania poszczególnych, funkcjonujących wtedy stowarzyszeń i instytucji polskich. Często opisuje obszernie działalność towarzystw, które w zakresie szkolnictwa nie mogły pochwalić się znaczącymi sukcesami. Można się domyślać, że decydującą rolę odegrało w tym wypadku nie kryterium merytoryczne, ale liczba zebranych źródeł. Zastrzeżenie może też budzić kryterium zastosowane przy omawianiu poszczególnych aspektów funkcjonowania stowarzyszeń polskich. Dla przykładu podrozdział o Związku Polaków w Austrii (s. 263–298) najpierw traktuje o jego genezie, potem dziwnym trafem o „Czasopismach”, by kolejno przedstawić „cele Związku w świetle statutu”, „działalność Związku”, „sylwetki prezesów”, „kryzysy” oraz „dla dobra wspólnego”. W. Kucharski, zdaniem recenzenta, nie zastosował w swym wykładzie jednej metody opisu i analizy aktywności ogniw polskich i polonijnych. W efekcie czytelnik ma kłopoty z uchwyceniem proporcji między wykładem, liczbą zachowanych dokumentów a ważnością danej struktury organizacyjnej, a także — co jest chyba najważniejsze — z wyrobieniem sobie opinii o tendencjach działalności szkolnej i oświatowej Polaków i Polonii w Austrii.

Uwagi powyżej poczynione nie umniejszają ogólnej, wysokiej oceny monografii profesora W. Kucharskiego. Zamyka ona istotny etap badań nad dziejami Polaków i Polonii w Austrii. Autor wykazał niewątpliwie, że jest to problematyka interesująca i ważna, monografia zaś może stanowić inspirację i bazę do dalszych dociekań naukowych.

ks. Włodzimierz Spaleniak

Władza i społeczności lokalne w procesie przeobrażeń ustrojowych, praca zbiorowa pod redakcją Piotra Dobrowolskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 148.

Uchwalenie przez Sejm X kadencji w dniu 8 marca 1990 roku nowelizacji Konstytucji RP oraz związanego z tą nowelizacją pakietu ustaw stworzyło podstawy prawne dla funkcjonowania samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Instytucja ta w ciągu

ostatnich kilku lat ulegała ciągłym przekształceniom, związanym z dążeniem dostosowania jej do polityczno-prawnych realiów naszego kraju.

W serii wydawniczej „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” ukazała się bardzo interesująca praca odnosząca się do władzy i społeczności lokalnych i ich wzajemnych oddziaływań w szczególnym okresie transformacji ustrojowej. Jak we wstępie deklaruje redaktor tego opracowania — Piotr Dobrowolski, „[...] publikacja zawiera zbiór opracowań poświęconych przeobrażeniom, jakim uległa władza i społeczności lokalne w okresie transformacji ustrojowej”. Sam wybór tematu tej publikacji wydaje się ze wszelkich miar słuszny. Istnieje bowiem na rynku wydawniczym znaczny niedosyt opracowań łączących rozważania odnoszące się do transformacji systemowej naszego kraju z teoretycznymi i praktycznymi zagadnieniami dotyczącymi gminy samorządowej i jej funkcjonowania. Wybór tematu to jednak jeszcze nie wszystko. Należy także stworzyć w danym opracowaniu wewnętrzną konstrukcję pozwalającą na pełne przedstawienie wyników prac badawczych. Zarówno temat, jak i konstrukcja powyższego opracowania przedstawiają się bez zarzutu.

Na przedmiot omawianych przez poszczególnych autorów badań składały się ostatecznie następujące zagadnienia:

- postrzeganie przez liderów społeczności lokalnych i mieszkańców struktury potrzeb i możliwości jej zaspokojenia;
- postrzeganie możliwości udziału społeczeństwa w życiu politycznym oraz formy i zakres jego udziału w życiu politycznym;
- ocena władzy lokalnej przez mieszkańców oraz samoocena liderów lokalnych;
- kształtowanie się nowej lokalnej sceny politycznej;
- proces podejmowania decyzji w lokalnych systemach politycznych;
- postrzeganie specyfiki regionu przez respondentów;
- oraz aspiracje autonomiczne Górnego Śląska, organizowanie się mniejszości niemieckiej i jej umiejscowienie w społecznościach lokalnych.

Na treść recenzowanej publikacji składa się łącznie sześć rozdziałów poprzedzonych wstępem i podsumowanych posłowiem. Rozdział pierwszy zatytułowany: *Charakterystyka gmin i zbiorowości* został poświęcony omówieniu sześciu reprezentatywnych dla województwa katowickiego gmin — wiejskich, miejskich i miejsko-wiejskich. Na ich przykładzie ukazano szereg rzetelnie opracowanych informacji o ich potencjale demograficznym i przemysłowym. Dużo miejsca poświęcono tu również na porównanie stopnia użytkowania gruntów rolnych, zatrudnienia w przemyśle, nasycenia placówkami pocztowo-telekomunikacyjnymi i służby zdrowia, wydatków na inwestycje itp. Ambicją autora było przedstawienie tej ogromnej ilości danych w formie tabel, co czyni tekst bardziej czytelnym i zrozumiałym.

Rozdział drugi nosi nazwę: *Gmina i region w świadomości respondentów*. Podjęto w nim próbę ukazania stopnia społecznej identyfikacji z własnym regionem i gminą. Duży nacisk położono na ukazanie, w jakim stopniu lokalnym stan świadomości mieszkańców i liderów politycznych lokalnej społeczności jest odbiciem sytuacji bieżącej, a w jakiej mierze wynika z czynników oddziałujących w dłuższym okresie.

Treścią rozdziału trzeciego zatytułowanego: *Dynamika potrzeb i możliwości ich zaspokajania* są jedne z podstawowych kategorii politologicznych, a mianowicie potrzeby i interesy polityczne, ich artykulacja oraz możliwości zaspokajania. Autor sięgając początkowo do klasycznych koncepcji Demokryta, Platona i Arystotelesa stara się następnie ukazać ewolucję w odczuwaniu potrzeb i interesów oraz ich artykulacji. Przechodząc od teorii do empirii wskazuje następnie strukturę i hierarchię potrzeb na szczeblu lokalnym, sposoby i podmioty artykulacji potrzeb i interesów, możliwości zaspokajania potrzeb i interesów społecznych oraz relacje pomiędzy interesem ogólnym a indywidualnym.

Bardzo ciekawie jest napisany rozdział czwarty zatytułowany: *Udział w życiu politycznym*. Zawarto w nim szereg spostrzeżeń odnoszących się do partycypacji politycznej, jej form pojawiających się na poziomie życia politycznego społeczności lokalnych oraz jej zasięgu i wpływu na kształt lokalnej sceny politycznej. Do najważniejszych uwarunkowań udziału w życiu politycznym na szczeblu lokalnym autor tego rozdziału — Sylwester Wróbel — zaliczył:

- potrzeby społeczne;
- ocenę rezultatów działalności władz gminy;
- poziom integracji społeczności lokalnych;
- stopień zadowolenia z zamieszkiwania w danym województwie;
- oraz stopień rozpowszechniania postaw prospołecznych.

Podsumowując wyniki swoich badań autor doszedł do czterech bardzo interesujących wniosków: 1) jedynie niewielki relatywnie odsetek osób podejmuje inne poza udziałem w wyborach działania w obszarze życia politycznego; 2) społeczność lokalna zachowuje przeważnie widoczny dystans, a być może nawet i niechęć wobec formalnych struktur i instytucji politycznych; 3) na lokalnej scenie politycznej najbardziej istotne znaczenie mają działania indywidualnie i podejmowane w małych grupach; 4) życie polityczne społeczności lokalnych najintensywniej biegnie w ośrodkach gminnych.

Bardzo istotne znaczenie ma rozdział piąty, zatytułowany *Funkcjonowanie władzy lokalnej*. Jest to bardzo ambitne i — co należy podkreślić — uwieńczone powodzeniem zamierzenie przedstawienia instytucji władzy lokalnej i jej uczestniczenia w rządzeniu. Autor krytykując stan istniejący przed 1990 rokiem, wskazuje jednocześnie na znaczenie pakietu ustaw samorządowych uchwalonych w marcu 1990 r. Konstrukcja tego obszernego rozdziału jest oparta na kilku zagadnieniach węzłowych, a mianowicie na przedstawieniu organów i instytucji władzy lokalnej, określeniu relacji pomiędzy władzami lokalnymi a władzami wojewódzkimi, scharakteryzowaniu liderów nowej władzy lokalnej oraz opisaniu procesu podejmowania decyzji w lokalnych systemach politycznych. Jak z tego wynika możliwe i zarazem skuteczne jest zastosowanie płaszczyzn badawczych używanych powszechnie w odniesieniu do całego państwa i jego systemu politycznego, przy badaniu relacji zachodzących na szczeblu lokalnym.

W ostatnim — lecz jednocześnie bardzo interesującym — szóstym rozdziale, jego autor spojrzął w sposób nieco szerszy na Górny Śląsk i jego specyfikę. Rozdział ten zatytułowano bowiem: *Autonomia, regionalizacja i mniejszość niemiecka — nowe zjawisko w życiu społeczno-politycznym zbiorowości lokalnych*. Autor — P. Dobrowolski — omawia w nim szereg problemów przedtem niezbyt przychylnie postrzeganych, a związanych z dążeniami autonomicznymi Górnego Śląska oraz aspiracjami części społeczności tamtego regionu związanymi z pragnieniem uzyskania odrębnego statusu narodowego i uznania za mniejszość niemiecką. Na przekór powszechnym obawom, które wynikają z lęku przed ekspansją niemiecką, autor w sposób naukowy przedstawia relacje, jakie zachodzą pośród społeczności lokalnej na badanych przez siebie obszarze.

Całość opracowania, będąca swoistą syntezą szeregu opracowań badawczych, przybrała ostatecznie charakter teoretyczno-empiryczny. Pozwala to na pełniejsze zakreślenie tezy badawczej i większą swobodę — na podbudowie teorii — w ukazywaniu praktycznych uwarunkowań zachodzących pomiędzy społeczeństwem zamieszkującym dane tereny i władzą lokalną.

Recenzowany tekst robi w sumie bardzo pozytywne wrażenie. Ukazuje przecież na przykładzie wybranych gmin województwa katowickiego, a także w aspekcie nieco szerszym, iż proces przeobrażeń ustrojowych (wciąż jeszcze nie zakończonych) odgrywa bardzo

istotną rolę w kształtowaniu się modelu samorządów i wspólnot lokalnych. Publikacja ta ponadto stanowi przyczynek do badań komparatystycznych, a zwłaszcza do porównywania państwa, które nie przyjęło jeszcze ostatecznej koncepcji ukształtowania samorządu terytorialnego i wspólnot lokalnych, z innymi państwami znajdującymi się w okresie przeobrażeń ustrojowych, które jednakże zdobyły się już na jednoznacznie określoną wizję statusu prawnego samorządu terytorialnego.

Powyższa publikacja ma także pewne wady. Główną jest to, iż praca ta jest trudna do w percepcji dla czytelnika nieprzygotowanego, stąd też dla wielu osób praktycznie zajmujących się polityką może się ona stać nie w pełni zrozumiała. Na utrudnienie lektury wpływa także zamieszczenie w niektórych rozdziałach nadmiernej naszym zdaniem liczby tabel. Chociaż nieraz stanowią one bardzo istotne uzupełnienie tekstu, to w perspektywie ogólnej odrywają one czytelnika od zasadniczego wątku czytanego tekstu, utrudniają ogarnięcie powyższej publikacji w sposób całościowy.

Przedstawionych kilka uwag krytycznych nie deprecjonuje w istotnym stopniu recenzowanej publikacji. Wprost przeciwnie. Opracowanie *Władza i społeczność lokalne w procesie przeobrażeń ustrojowych* może służyć za wzór dla wszystkich następnych publikacji odnoszących się do praktycznego funkcjonowania samorządów i innych wspólnot lokalnych. Jest to rzetelna praca podbudowana zarówno umiejętnościami naukowymi autorów, jak i zebraną przez nich obszerną literaturą przedmiotu. Recenzowana publikacja nie miała być w intencji jej autorów opracowaniem wyczerpującym omawiane problemy. Przyjęli oni słuszne naszym zdaniem założenie, iż wszystkie wymienione przez nich kwestie cechują się dużą dynamiką. Ponadto w związku z wciąż zachodzącymi przemianami ustrojowymi znajdują się one w różnych fazach rozwoju. Redaktor opracowania — P. Dobrowolski, zastrzegł nawet we wstępie, iż „[...] nasze badania stanowią swoisty dokument czasu. Nie wyczerpują wiedzy o tych zagadnieniach, wymagających ciągłych studiów i refleksji”. Podzielamy w pełni ten pogląd i jednocześnie pragniemy jeszcze raz podkreślić, iż autorom tej publikacji przypadło w udziale zadanie niełatwe, z którego wywiązali się bardzo dobrze. Wzbogacili swoją pracą naszą wiedzę, stworzyli także podstawę do przyszłych badań nad poruszonymi przez nich zagadnieniami.

Marek Chmaj,
Marek Żmigrodzki

Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX i XX wieku, tom 1, praca zbiorowa pod redakcją Marcelgo Kosmana, Poznań 1994/95, s. 189.

Książka zbiorowa, pod red. znanego profesora poznańskiego, Marcelgo Kosmana — kierownika Zakładu Dziennikarstwa w INDPiD UAM, obejmuje jedenaście artykułów i pięć komunikatów. Stanowić ma ona początek długofalowej działalności, której celem jest przygotowanie syntezy dziejów prasy wielkopolskiej obok już istniejących opracowań dziejów kultury i nauki tego regionu, jak *Dzieje Wielkopolski, Nauka o Wielkopolsce — przeszłość i teraźniejszość czy Wielkopolski słownik biograficzny*.

Recenzowany tom otwiera artykuł S. Nawrockiego pt. *Archiwum Państwowe w Poznaniu jako warsztat badań nad prasą wielkopolską*, przedstawiający niezwykle bogate jego zasoby, umożliwiające wszechstronne analizy takich zagadnień, jak: cenzura, dzieje prasy poznańskiej oraz nadzorowane przez policję drukarnie, biblioteki, polskie tytuły prasowe. Problematykę tę kontynuuje W. Spaleniach w rozważaniach pt. *Prasa polska w Poznaniu*